

SCHIMBĂRI ÎN MENTALITATEA RITUALULUI DE ÎNMORMÂNTARE ÎN SECOLELE VII-XI P. CHR.

*Ingrid Petcu-Levei**

Cuvinte cheie: Dobrogea, păgânism, creștinism, etnicitate, practici funerare, secolele VII-XI p. Chr.

Keywords: Dobrogea, paganism, Christianity, ethnicity, funeral practices, VII-XI centuries AD.

Factorul principal în alegerea ritului și a ritualului funerar este religia. Printre altele creștinismului oferă sufletelor defuncțiilor o viață mai bună în lumea de apoi. Creștinarea populației din teritoriul Dobrogei a fost un proces lung și destul de dificil. Bineînțeles, odată cu adoptarea noii religii, comportamentul funerar a cunoscut o schimbare semnificativă, coordonată de simbolistică și de învățăturile oferite de scriptură. Modul în care creștinismul a interacționat cu obiceiurile de înmormântare este destul de pragmatic, multe dintre tradiții fiind adaptate sub o altă formă. Influența politică asupra mediului social fiind un factor important în deciziile populațiilor asupra credințelor adoptate¹. În esență, înmormântările erau privite ca cele mai conservatoare tradiții culturale pentru oamenii din diferitele perioade istorice. Acest lucru este un concept care stă la baza evoluției umane².

Creștinismul este o religie conștientă de spațiu, iar biserica folosește diverse strategii de excludere și includere. Ele variază de la accesul în biserici și mănăstiri, până la apartenența la comunitatea ecleziastică. Organizarea cimitirelor se făcea în funcție de rangul și statutul social, dar și de modul în care defunctul a murit, știut fiind faptul că spațiul periferic al necropolelor era destinat devianților³.

Deși în prezent se vorbește despre creștinarea masivă din secolul al IX-lea, ca fiind una dintre transformările majore ale istoriei medievale, în legătură cu

* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Piața Ovidiu nr. 12, e-mail: ingridpetculevei@gmail.com

¹ Parvanov 2016, 89–91; Petcu-Levei 2021, 92.

² Parvanov 2016, 17; Petcu-Levei 2021, 92–93.

³ Parvanov 2016, 91; Petcu-Levei 2021, 92–93.

arheologia funerară încă există nedumeriri. Practicile funerare creștine sunt analizate pe baza săpăturilor întreprinse în necropole și pe baza materialului arheologic descoperit în morminte. Probabil, canoanele creștine sunt echivalate cu realitatea arheologică iar riturile de înmormântare sunt considerate fenomene statice. Cu toate acestea, propunerea unei practici creștine universale, limitează așteptările de diferențiere etnică. În obiceiurile creștine se regăsesc câteva aspecte normative, cum ar fi amplasarea, dispariția mormintelor de incinerare, orientarea defuncților cu capul spre vest în poziție decubit dorsală cu membrele pe lângă corp, pe piept sau bazin și mai ales dispariția inventarului bogat din cadrul mormintelor⁴.

Analiza arheologică a modului în care creștinismul a început să domine zona central europeană, se dezvăluie ca o cerință în înțelegerea modului în care comunitățile locale au evoluat și s-au adaptat la amestecul de populații cu origini diferite. Cercetarea necropolelor ne oferă o expunere amplă asupra practicilor funerare, originea culturală a defunctului, date ale ariei culturale din care acesta făcea parte dar și informații referitoare la întreaga comunitate. Cimitirul este permanent și păstrează o legătură strânsă între așezare și strămoșii săi⁵.

Cercetările arheologice realizate în decursul anilor 1960–1980 în necropole se concentrau să ofere informații despre identitatea etnică a defuncților. Caracterul etnic al obiectului arheologic a fost dezbătut în cadrul istoriografiei anglo-saxone, germane, franceze, făcându-și apariția în interiorul celei românești abia după anii 1990⁶.

Diversitatea grupurilor etnice care fac parte din zona Europei Centrale și de Sud-Est au condus la interpretarea inventarului funerar ca fiind principala caracteristică generală în identificarea anumitor categorii etnice/culturale. Aceste elemente sunt mai degrabă indicatori ai statutului social, decât al reprezentării etnice. Este bine cunoscut faptul că grupurile de diverse etnii au caracteristici culturale și obiceiuri materiale diferite.

Interesantă este și relația dintre aceste populații și incapacitatea lor de a trasa granițe între ele⁷.

Studiile făcute de Walter Pohl referitoare la secolul al VII-lea p. Chr., ne arată faptul că la est, populațiile dominante erau avarii, bulgarii, slavii și bizantinii. Popoare care pot fi numite și dominantele perioadei, însă nici unul dintre aceste grupuri nu pot fi numite „popoare” în adevăratul sens al cuvântului datorită faptului că termenul de „etnie” avea o altă însemnătate atunci, față de termenul pe care îl interpretăm noi astăzi. Toți erau legați între ei printr-un model

⁴ Parvanov 2016, 15; Petcu-Levei 2021, 92–94.

⁵ Williams, Sayer 2009, 2–4; Petcu-Levei 2021, 93–94.

⁶ Curta 2009, 293–319; Petcu-Levei 2021, 93–94.

⁷ Pohl 1998, 24; Petcu-Levei 2021, 93–94.

de interdependență care a format existența lor etnică. Lumea lor a fost creată pornind de la antichitate⁸. Patrick Geary spune că „Lumea germanică a fost poate cea mai mare și mai durabilă creație a geniului politic și militar roman”⁹. Un număr mare de barbari trăiau în Imperiu și automat se adaptau prin convertirea la creștinism pentru a putea deveni înalți oficiali romani, unul dintre exemple fiind Teodoric, ostrogotul care a crescut ca prizonier în Constantinopol și a trecut la o carieră de *magister militum*, consul și patrician. Prin urmare avem de-a face cu un exemplu clasic de „romanizare”, dar care în alte privințe a rămas „barbar”. Pe de altă parte, chiar și în afara Imperiului, tradiția romano-creștină era expusă într-o varietate de forme și s-a dovedit a fi un factor important de agregare etnică. Cel mai izbitor exemplu, desigur, sunt românii. Secole după căderea provinciilor balcanice, o tradiție pastorală latino-romană a servit drept punct de plecare pentru o etnogeneză valaho-romană. Acest tip de virtualitate – etnicitatea ca potențial ascuns care vine în prim plan în anumite circumstanțe istorice – este un indiciu al înțelegerii proceselor etnice¹⁰. Urmărind cercetările asupra subiectului putem trage următoarele concluzii:

1. Etnia nu este un fenomen obiectiv¹¹, obiectele arheologice și datele permit doar simple ipoteze cu privire la modul de utilizare¹².

2. Majoritatea obiectelor care au fost descoperite de arheologi ar putea fi expresiile directe sau indirecte ale identității etnice, mai ales dacă sunt descoperite în contextele ceremoniale (de exemplu: în interiorul mormintelor), însă nu există grupuri de obiecte care să prezintă un indicator etnic incontestabil¹³.

3. Culturile arheologice și grupurile etnice coincid adesea, dar nu trebuie să ne asumăm identificarea deplină între ele. Este posibil ca granițele politice, teritoriile etnice, grupurile lingvistice și zona de influență, cultura materială să nu aibă aceeași extensie¹⁴.

Făcând o paralelă cu zilele noastre, imaginea modernă a proceselor etnice este destul de complexă și contradictorie. Acest lucru este dovedit de tendințele generate de globalizare și multiculturalism. Pe de o parte, în cursul cooperării interetnice se actualizează procesul de unificare, manifestat prin ștergerea diferențelor și unicității etnice a grupurilor etnoculturale separate în favoarea culturii dominante. Pe de altă parte, alături de tendința dezvoltării proceselor de unificare, putem observa creșterea conștiinței naționale care se manifestă prin

⁸ Pohl 1998, 18; Petcu-Levei 2021, 93–94.

⁹ Geary 1988, 6; Petcu-Levei 2021, 93–94.

¹⁰ Pohl 1998, 21; Petcu-Levei 2021, 93–94.

¹¹ Geary 1983, 18; Pohl 1998, 21; Petcu-Levei 2021, 94.

¹² Țiplic 2021; Petcu-Levei 2021, 94.

¹³ Țiplic 2021; Petcu-Levei 2021, 94.

¹⁴ Pohl 1991, 47; Pohl 1998, 22; Țiplic 2021; Petcu-Levei 2021, 94.

apelarea la trecutul, istoria și dorința absolută de a salva ceea ce conectează membrii grupurilor etnice prin cultura lor națională nativă¹⁵.

S-a constatat că formele culturale izolate sunt considerate ca o interacțiune etnică anormală și fiecare tip de identitate etnică poate primi statutul unei norme unice. Dacă o persoană a luat o formă de identitate etnică, înseamnă că este confortabilă și într-un anumit sens individual, aceasta fiind, prin urmare, o decizie pozitivă pentru această alegere. O altă problemă o reprezintă faptul că această „normă” este mai degrabă temporară, de natură suplimentară, în funcție de condițiile exterioare ale vieții sociale umane, în timp ce o identitate etnică pozitivă, ca normă inițială a interacțiunilor interetnice, se bazează pe valorile tradiționale ancestrale ale unui grup etnocultural¹⁶. Prin urmare, este de subliniat faptul că omul prin natura sa caută să mențină identitatea etnică pozitivă, ca o oportunitate de a „atinge” adevărata sa cultură etnică¹⁷.

Astăzi, oamenii de știință remarcă nevoia de a menține o identitate etnică pozitivă în rândul reprezentanților grupurilor etno-culturale pentru a preveni actualizarea xenofobiei¹⁸. Viziunea etnică asupra lumii este „una dintre bazele fundamentale ale oricărei culturi”, „mecanism de apărare nespecific”¹⁹.

Cea mai dificilă problemă o reprezintă descoperirile din perioada romană târzie sau bizantină. Este aproape imposibil să demonstrezi că persoanele care purtau sau foloseau obiectele erau sau nu cu adevărat romani, ori simțeau sau nu acest lucru. Cultura bizantină și diversele sale derivate provinciale, care se aflau sub o anumită influență barbară, au pătruns în toate culturile medievale timpurii, liderii barbari foloseau obiecte bizantine ca simboluri de prestigiu și bunuri de lux. Arheologia și istoria literară reflectă ambele condiții fundamentale ale etniei medievale timpurii, tipurile nu se puteau defini decât față de realitatea copleșitoare a unui stat și civilizație poli-etnică. Gradul de dependență sau de refuz al modelelor romane, a modelat Europa medievală timpurie; a pus baza succesului sau eșecului unui număr mare de etnogeneze. Nu orice calitate etnică (forță, număr, spiritualitate) a decis soarta lor; ci capacitatea de a se adapta la un mediu care traversa schimbări rapide și care puteau oferi acestei adaptări un sens credibil înrădăcinat în tradiție și ritual. Slavii sau bulgarii au reușit, deoarece forma lor de organizare s-a dovedit la fel de stabilă și de flexibilă pe cât era necesar. Avarii au eșuat în cele din urmă, modelul lor nu a putut răspunde noilor condiții. Popoarele medievale și

¹⁵ Seredkina 2016, 2; Petcu-Levei 2021, 94.

¹⁶ Seredkina 2016, 15–16; Petcu-Levei 2021, 94.

¹⁷ Seredkina 2016, 16; Petcu-Levei 2021, 94–95.

¹⁸ Seredkina 2016, 16; Petcu-Levei 2021, 94–95.

¹⁹ Seredkina 2016, 21; Petcu-Levei 2021, 95.

caracteristicile lor culturale au fost rezultatul, nu condiția, unui proces istoric complex²⁰.

Guy Halsall a arătat că este dificil să legăm existența inventarului funerar sau lipsa sa, de prezența sau lipsa ritualurilor funerare creștine. Acesta afirma și faptul că dispariția mormintelor cu inventare bogate din zona vest-europeană a secolului al VII-lea coincide cu generalizarea cronologică a creștinismului, dar nu a fost identificată o cauză-efect²¹. Ideea unei astfel de cauzalități este puternic aprofundată în zona anglo-saxonă, în care lipsa inventarului funerar este atribuită mediul creștin²².

De multe ori, când în arheologie nu se poate detecta o caracteristică generală asupra simbolisticii depunerilor funerare, se considera ca făcând parte din rit. După creștinare, multe dintre obiectele depuse în morminte au fost interpretate ca fiind reminiscențe păgâne, codificate²³. Există o serie de opinii nuanțate la nivel de cercetare a necropolelor din Anglia care susțin că revenirea creștinismului în secolul al VII-lea p. Chr., nu a dus la o abandonare rapidă a depunerii în morminte a obiectelor de inventar²⁴.

Atenția cercetătorilor încă este axată pe aspectele care ilustrează riturile și ritualurile de înmormântare specific creștine, respectiv maniera în care s-a făcut trecerea de la incinerare la înhumare, modul în care au fost preluate o serie de practici funerare păgâne, etapele procesului de înlocuire a ritualurilor antice (păgâne) cu cele ale noilor religii²⁵. Trebuie să acceptăm ideea că nu vom găsi întotdeauna în sursele creștine un suport doctrinar pentru identificarea pe teren a elementelor specifice de rit și ritual ale creștinismului. Multe practici nefiind formulate, altele aplicându-se diferit de la o zonă la alta, este firesc ca evidența lor arheologică să fie minimă²⁶.

Este greu să se susțină apartenența celor care se incinerau la comunitatea creștinilor, deși o anumită toleranță față de o populație nesupusă vreunui control laic și ecleziastic centralizat nu este exclusă din partea bisericii. Prin prezența alogenilor păgâni, menținerea incinerăției ca practică funerară o perioadă mai îndelungată, concomitent cu răspândirea noii religii, este demonstrată atât de descoperirile arheologice, cât și de elementele de natură etnografică, dar și de informațiile scrise²⁷.

²⁰ Pohl 1998, 23; Petcu-Levei 2021, 95–96.

²¹ Halsall 2010, 264; Petcu-Levei 2021, 96.

²² Lucy, Raynolds 2002, 144–155; Petcu-Levei 2021, 96.

²³ Parvanov 2016, 17; Petcu-Levei 2021, 97.

²⁴ Hills 2003, 97–98; Petcu-Levei 2021, 97.

²⁵ Zugravu 1994, 162; Petcu-Levei 2021, 97.

²⁶ Zugravu 1994, 163–164; Petcu-Levei 2021, 97.

²⁷ Zugravu 1994, 169; Petcu-Levei 2021, 97.

În unul dintre mormintele de la Preslav, Bulgaria, s-a descoperit un craniu depus împreună cu o cruce pectorală, amplasat deasupra unei urne de incinerare păgână. Crucea, simbol creștin prin excelență, este probabil să fi fost depusă ca și obiect prețios, anterior, nefiind așezată în vasul de lut, care conține urme ale incinerării și oase de animale. Nu este clar dacă craniul aparține aceluiași individ incinerat, sau mormântul a fost refolosit. Cu toate acestea, eliminarea deliberată a craniului în relație directă cu urna este sigură și creează o legătură fizică și simbolică. Crucea pectorală a fost inclusă posibil, ca obiect purificator al mormântului păgân, subliniind astfel identitatea creștină a persoanei decapitate²⁸.

O situație interesantă este prezentată în necropola de la Castelu, unde printre cele 181 de morminte de incinerare s-a găsit un craniu depus într-o casetă de lespezi de piatră²⁹, așezat în poziție verticală, sprijinit pe maxilarul inferior³⁰. Autorii susțin că ar fi vorba despre o înmormântare rituală ce face parte din cultul craniului³¹, fapt ce este foarte puțin probabil, din multitudinea de explicații, cea mai plauzibilă este dorința de a proteja defunctul care a avut parte de o moarte brutală, necropola fiind la „adăpost” din punct de vedere al sacralității, indiferent de etnie.

De asemenea trebuie luate în considerare și practicile funerare a unor grupuri sociale, cum ar fi secta dualistă anti-materialistă a bogomililor³², care este atestată în centrul Dobrogei la Murfatlar³³ și care cel mai probabil își face prezența și la Dumbrăveni, Suha Reka etc. (pentru o vedere de ansamblu vezi Fig. 1).

Obiceiul de a se înmormânta în jurul bisericilor este același, ideea îi are originea în catacombele de la Roma, unde oamenii doreau să fie îngropați *ad sanctos*³⁴. Apoi, s-a început depunerea „sfinților episcopi” în interiorul bazilicilor, așa că oamenii de rând doreau să fie și ei îngropați *ad sanctos*, prin urmare în jurul bisericii³⁵.

„Intrarea morților în oraș” este adesea o expresie folosită pentru a defini schimbarea de atitudine față de moartea și nașterea cimitirului creștin, fie pentru a califica drept excepționale descoperirile câtorva înmormântări din interiorul orașelor în Antichitatea târzie și Evul Mediu, fie pentru a caracteriza noile și frecvențele cimitire din zonelor urbane ale Evului Mediu³⁶.

²⁸ Parvanov 2016, 91; Petcu-Levei 2021, 97.

²⁹ Rădulescu, Harțuchi 1967, 56–57/M 110; Petcu-Levei 2021, 97.

³⁰ Comșa *et alii* 1962, 651; Petcu-Levei 2021, 98.

³¹ Comșa *et alii* 1962, 651; Petcu-Levei 2021, 98.

³² Parvanov 2016, 16; Petcu-Levei 2021, 98.

³³ Theodorescu 1976, p. 126–127; Petcu-Levei 2021, 98.

³⁴ Rămureanu *et alii* 1987, vol. 1, 233; Petcu-Levei 2021, 98.

³⁵ Rămureanu *et alii* 1987, vol. 1, 168; Petcu-Levei 2021, 98.

³⁶ Geillard 2020, 373; Petcu-Levei 2021, 98.

Studiile tind să arate că până cel puțin în secolul al VII-lea p. Chr., înmormântările din interiorul orașelor sunt rezervate persoanelor privilegiate de funcția lor, care presupune o anumită sfințenie, sau prin statutul lor social. Personajele îngropate în cimitire *intra muros* sau inserate în spațiul urban, aveau cu o legătură privilegiată cu catedrala sau biserica din apropierea căreia sunt îngropați. Cel mai probabil aceștia erau clerici, binefăcători sau ocrotitori laici³⁷. Episcopii erau considerați persoane sfinte și erau privilegiați când vine vorba despre înhumarea în cadrul bisericii. Datorită obiceiului creștin de venerare a sfinților, înmormântările au tendința de a se apropia din ce în ce mai mult de cei sanctificați, pentru a beneficia de „garanția” vieții de apoi, precum și de o „binecuvântare” *post mortem*. Distanța dintre cei vii și cei morți se estompează în acest fel, deoarece biserica devine puntea de legătură dintre cei vii și cei morți. Basilicile sunt deservite de comunități de clerici, apoi de călugări, care trebuie să se roage atât pentru cei vii cât și pentru cei morți³⁸.

Cercetările arheologice întreprinse atât la începutul secolului al XX-lea, cât și mai târziu, au condus la descoperirea mai multor morminte în jurul bazilicii cisternă de la Adamclisi. Mormintele descoperite aici, se presupune că ar aparține unei comunități de călugări care au continuat să locuiască în oraș, după ce a fost abandonat în a doua jumătate a secolului al VI-lea p. Chr. (invazia avară din anul 586 p. Chr.)³⁹. Aceasta este, probabil, cea mai timpurie dovadă de pe teritoriul Dobrogei a unor înmormântări *intra muros* în jurul unei bazilici.

Ar trebui specificat faptul că există o includere treptată a morților în habitatele celor vii. Dezvoltarea paralelă a cultului sfinților, pelerinajelor și înmormântărilor *ad sanctos* fac spațiile funerare atractive pentru cei vii, elimină obstacolul antropologic din calea coabitării morților și a celor vii și permit dezvoltarea cimitirelor în jurul tuturor bisericilor, inclusiv în interiorul așezărilor atunci când locul permite acest lucru⁴⁰. Cercetările bazilicilor și a necropolelor din jurul acestora ar trebui puse în strânsă legătură, ele având elemente simbolice comune. Rolul pe care biserica îl joacă în viața individului este unul foarte important. Cercetările referitoare la primele documente liturgice ne arată că ele au fost produsele unor contexte istorice precise, în care biserica își asumă responsabilitatea pentru cei vii și pentru cei morți, prin ritual⁴¹. Totodată scrierile menționează că defunctul era condus de „frații” lui într-un cortegiu funerar, dar nu amintește nimic despre ritualul înmormântării. Foarte impor-

³⁷ Geillard 2020, 375; Petcu-Levei 2021, 98.

³⁸ Geillard 2020, 376–379; Petcu-Levei 2021, 98–99.

³⁹ Cătănciu 1995–1996, 214; Petcu-Levei 2021, 99.

⁴⁰ Geillard 2020, 380; Petcu-Levei 2021, 99.

⁴¹ Rebillard 2009, 123–124; Petcu-Levei 2021, 99.

tant de observat este că există o mare implicare a creștinilor în momentul în care alt creștin moare, principala lor preocupare fiind mântuirea sufletului celui decedat⁴².

Éric Rebillard expune analiza unui text antic din secolul III p. Chr., concludent pentru studiul de față. Textul face referire la *Manicius Felix* care este de religie creștină și care raportează atacul păgânului *Caecilius* privind ritualul de înmormântare la creștini: „nu porți ghirlandă de flori pe cap, nu îți onorezi corpul cu parfumuri; unguentele le rezervi pentru înmormântări; dar chiar și mormintele tale neagă ghirlandele de flori; creaturi anemice, nevrotice, meritați mila zeilor noștri. Rezultatul este, proști nebuni, că nu vă bucurați de viață, în timp ce așteptați viața nouă pe care nu o veți avea niciodată”. După spusele lui Rebillard, acest text, dincolo de artificii literare, arată clar obiceiurile funerare specifice ale creștinilor și abținerea acestora de la anumite practici. Evident, răspunsul bunului creștin *Manicius Felix* scoate în evidență pioșenia credinței creștine „pentru înmormântările noastre podoaba este aceeași, calmul pe care îl arătăm în viața noastră, nu ne legăm cu ghirlande de flori care se usucă ci de la Dumnezeu așteptăm o ghirlandă de flori care înflorește pentru totdeauna. Liniștiți, moderați, încrezători în generozitatea Dumnezeului nostru, neînsuflețim speranțele de fericire în viitor prin credința noastră în marea pe care El o manifestă în prezent. Și astfel binecuvântată este starea în care ne ridicăm din nou, binecuvântată este starea în care trăim acum, meditănd la acel viitor”⁴³.

Practicile funerare medievale timpurii erau complexe și prezentau caracteristici regionale. Ele au suferit modificări cauzate de implementarea unui set de reguli, după secolul al X-lea. Acest set de reguli a devenit standardul pentru înmormântările creștine. Existența incinerării sau a înhumării sub forma unor tumuli a fost interpretată ca revelând o serie de indicatori, care dezvăluie unele practici necreștine. Un argument în acest sens este legat de decretul lui Carol cel Mare (publicat în 782), care interzicea toate incinerările și înmormântările păgâne sub formă de tumul în cadrul comunităților creștine, întrucât era considerat a fi calea păgânilor (ca exemplu avem necropola tumulară de la Histria⁴⁴, dar și câteva morminte așezate la baza unor tumuli din zona periferică a orașului Constanța, zona Boreal-Kaufland⁴⁵). În același decret, el a ordonat obligativitatea îngropării celor decedați în cadrul cimitirelor din jurul bisericilor⁴⁶. Putem

⁴² Rebillard 2009, 125; Petcu-Levei 2021, 99.

⁴³ Rebillard 2009, 125–126; Petcu-Levei 2021, 99–100.

⁴⁴ Alexandrescu 1966, 223–235; Papasima, Chera 1999, 292 și nota 16; Damian 2015, 107.

⁴⁵ Informație inedită din caietul personal de șantier.

⁴⁶ Terrin 2007, 155. Țiplic 2021.

observa această manifestare în multe dintre necropole studiate: Durankulak⁴⁷, Skala⁴⁸, Kavarna⁴⁹, Dinogetia⁵⁰ etc.

Urmărind datele și punându-le în corelație cu informațiile referitoare la necropolele aflate în jurul edificiilor de cult ne punem următoarele întrebări:

- Ce informații despre ritual putem obține din corelarea datelor referitoare la amplasarea necropolelor în jurul bisericilor?

- Depinde amplasarea defunctului în cadrul edificiilor de cult de religia/credința acestuia?

- Este inventarul funerar o caracteristică simbolică religioasă cu un rol semnificativ în ritual?

Necropolele studiate ne arată că majoritatea au fost amplasate în apropierea așezămintelor de cult, existând morminte chiar în interiorul lor⁵¹. Cu siguranța atât religia defunctului cât și implicarea lui în cadrul bisericesc erau într-o strânsă legătură. Ritualul era organizat de familie sau de apropiații cu care colabora, împreună cu reprezentantul bisericii pentru a-i asigura defunctului prin ritualul făcut, trecerea în lumea de dincolo ca o garanție a nemuririi sufletului. Rămășițele umane și contextele lor arheologice oferă informații esențiale despre viețile oamenilor din trecut, despre cei care i-au îngropat și societatea din care aceștia proveneau. Această abordare urmărește să ofere o perspectivă cuprinzătoare asupra atitudinilor medievale față de corpul uman și de moarte și implicațiile pentru culturile și credințele dintr-o zonă aflată într-un peisaj schimbat de schimbări politice și religioase. Amplasarea defuncților în apropierea bisericii le conferă primul pas spre a intra în spațiul sacru, al vieții veșnice, alături de sfinți⁵².

Corpul uman fundamentează realitatea fizică a existenței umane, proiectând în jurul său un spațiu semnificativ, prin care dă sens lumii în raport cu sine. În timp ce corpul ni se pare imediat și real, experimentăm și înțelegem corpurile deja printr-o lentilă colorată de supozițiile culturale: încă din secolul al XVII-lea, viziunea dualistă carteziană asupra corpului și a minții a influențat dezvoltarea științei moderne și a modelat moduri în care natura și societatea au fost înțelese⁵³.

Inventarul funerar este pus în strânsă legătură cu defunctul și ritualul făcut

⁴⁷ Koloianov 1993, 281–287.

⁴⁸ Iotov, Atanasov 1998, 21–35; Damian 2015, 132 și nota 512.

⁴⁹ Mircev *et alii* 1962, 62–63; Damian 2015, 135.

⁵⁰ Ștefan *et alii* 1967, 367.

⁵¹ Vezi mormintele din cadrul așezămintelor rupestre de la Murfatlar, Dumbrăveni, Valea Suha Reka, Valea Kanaghiol; Petcu-Levei 2021, 101.

⁵² Geillard 2020, 376–379; Petcu-Levei 2021, 101.

⁵³ Mui 2018, 38; Petcu-Levei 2021, 101.

înaintea înhumării. Plasarea bunurilor în mormânt se face în raport cu decedatul. Alte trăsături funerare se completează reciproc formând un tablou, pe care cei în doliu l-au construit și l-au experimentat. Într-o lume a cărei dimensiune socială care cuprinde persoane și lucruri materiale reprezentate metaforic, obiectele pot deveni extensii ale corpului, estompând granițele dintre oameni și lucruri⁵⁴.

Omul se naște gol, dar este peste tot în haine (sau echivalentele lor simbolice). Nu ne propunem să analizăm cum s-a ajuns aici, motivele fiind unele pur practice, dar putem spune ceva despre motivul pentru care ar trebui să fie așa și ce înseamnă. Decorarea, acoperirea, descoperirea sau modificarea în alt mod a corpului uman în conformitate cu noțiunile sociale de proprietate cotidiană sau îmbrăcăminte sacră (frumusețe sau solemnitate, statut sau schimbările de statut, ocazia încălcării și inversării unor astfel de noțiuni), pare să fi fost o preocuparea a fiecărei societăți umane despre care avem cunoștințe. Acest adevăr universal și obiectiv este asociat cu o natură mai subiectivă și anume, suprafața corpului pare pretutindeni tratată, nu numai ca granița individului ca entitate biologică și psihologică, ci și ca frontieră a sinelui social. Deoarece cele două entități sunt destul de diferite și, întrucât culturile diferă mult în felul în care le definesc pe amândouă, relația dintre ele este extrem de problematică. Cu toate acestea, problemele implicate sunt cele pe care toate societățile trebuie să le rezolve într-un fel sau altul. Soluția depinde de societatea în care trăiește un individ și de modul de „socializare” inter umană, de integrarea sa în comunitate, nu numai în copilărie, ci și pe tot parcursul vieții. Suprafața corpului, ca frontieră comună a societății, sinele social și individul psiho-biologic, devine stadiul simbolic pe care este adoptată drama socializării, iar podoaba corporală (în toate formele sale culturale multiple, de la pictura corporală la îmbrăcăminte până la cosmetice) devine limbajul prin care se exprima individul, influențat de mediul cultural în care trăiește⁵⁵.

Legătura care se formează între individ, inventar și ritualul funerar este strâns legată atât de statutul social al decedatului cât și de dorința apropiaților defunctului ca acesta să treacă granița în lumea de dincolo în cele mai bune condiții, fiindu-i astfel garantată pacea sufletească. Inventarul funerar poate fi o caracteristică simbolică atât timp cât are rol protector, cel mai relevant exemplu fiind crucea. Ea poate fi interpretată în diferite forme, dar cu siguranță a fost depusă și ca talisman, pentru protecția defunctului. Există bineînțeles o serie de piese de podoabă care au rol practic, cum ar fi aplicile, capetele de curea, cataramele etc., dar și o serie de obiecte cu rol simbolic, care exprimă statutul social,

⁵⁴ Mui 2018, 209; Petcu-Levei 2021, 102.

⁵⁵ Turner 2012, 486–487; Petcu-Levei 2021, 102.

având o valoare destul de mare, oglindind importanța în societate a decedatului (bijuteriile create din materiale prețioase, aur, argint etc.).

În concluzie, inventarul funerar are o importanță majoră atât din punct de vedere simbolic, religios cât și social. Caracteristicile fiind în cele mai multe cazuri legate între ele. Pentru perioada medievală timpurie, ritualul funerar a început să fie reglementat odată cu permiterea înmormântării defuncțiilor în spațiul de lângă zidurile bisericii, considerat loc sacru pentru cei aleși/ smeriți și care au avut o viață „curată”, dar și pentru păgânii care s-au căit și au trecut de partea cea dreaptă, situație care se generalizează în secolul IX p. Chr. Crearea cimitirului creștin apare datorită interdicției amestecului de morminte păgâne și creștine. Evident că odată cu implementarea solidă a creștinismului, bogăția inventarului funerar scade considerabil, acesta fiind de multe ori era pus în strânsă legătură cu manifestările păgâne. Creștinismul a implementat ideea că importante sunt faptele, nu bunurile materiale. Privind în ansamblu, este posibil să convingi un om să se lepede de propriile credințe pentru a fi integrat în societate și în spațiul sacru, dar nu poți să îl poți obliga să uite proveniența etnică și obiceiurile vechi de generații, dintre care unele au fost metamorfozate în ritualuri creștine.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu 1966,
P. Alexandrescu, *Necropola tumulară. Săpături 1955–1961*, în *Histria*, II, ed. E. Condurachi, București, 1966.
- Cătăniciu 1995–1995,
I. B. Cătăniciu, *Semnificația ultimelor schimbări în urbanismul de la Tropaeum Traiani*, în *Pontica*, 28–29, 1995–1996, 201–214.
- Comșa et alii 1962,
M. Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuche, *Necropola de incinerare de la Castelu*, în *MCA*, 8, 1962, 649–658.
- Curta 2009,
F. Curta, *Some remarks on ethnicity in medieval archaeology*, in Florin Curta, *Text, Context, History and Archaeology, Studies in Late Antiquity and the Middle Ages*, ed. Victor Spinei, București-Brăila, 2009.
- Damian 2015,
O. Damian, *Bizanțul la Dunărea de Jos (secolele VII-X)*, Brăila, 2015.

Geary 1983,

P. J. Geary, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 113, Wien, 1983, 15–26.

Geary 1988,

P. J. Geary, *Before France and Germany. The Creation and Transformation of the Merovingian World*, New York and Oxford, 1988.

Geillard 2020,

M. Gaillard, *L'entrée des morts dans la ville, en Gaule et à ses marges (Ve-VIIIe siècles) Réalités et limites du phénomène**, în «Academica Libertas» *Essais en l'honneur du professeur Javier Arce Ensayos en honor del profesor Javier Arce*, D. Moreau, R. González Salinero, eds., 2020, 373–383.

Halsall 2010,

G. Halsall, *Cemeteries and Society in Merovingian Gaul. Selected Studies in History and Archeology, 1992–2009*, Leiden, Boston, 2010.

Hills 2003,

C. Hills, *Origins of the English*, London, 2003.

Holubeanu 2020,

I. Holubeanu, *Monahismul în Dobrogea de la origini până în zilele noastre*, București 2020.

Iotov, Atanasov 1998,

V. Iotov, G. Atanasov, *Skala. Krepost ot X-XI vek do. s. Kladenți Tervelsko*, Sofia, 1998.

Kaloianov 1993

A. Kaloianov, *Bălgarskoto ezicestvo – kapišta, kumiri i zreți*, în *Studia protobulgarica et medievalia europensia*, 1993, 281–287.

Lucy, Reynolds 2002,

S. Lucy, A. Reynolds, *Burial in early medieval England and Wales: past, present and future*, în *Burial in Early Medieval England and Wales*, Sam Lucy, Arthur Reynolds, eds., London, 2002.

Margos 1983,

A. Margos, *Rocky Monasterias (sic!) along the Banks of Suha Reka*, în *Izvestija Varna*, XIX, 1983, 125–129.

Mircev, Tonceva, Dimitrov 1962,

M. Mircev, G. Tonceva, D. Dimitrov, *Bizone – Karvuna*, în *Izvestija Varna*, 13, 1962, 21–109.

Mui 2018,

S. Mui, *Dead body language, deciphering corpse positions in early anglo-saxon England*, vol. 1, Durham University Department of Archaeology, 2018.

Papasima, Chera 1999,

T. Papasima, C. Chera, *Sgraffiti feudale timpurii la Aliman (jud. Constanța)*, în *Pontica*, 32, 1999, 289–296.

Parvanov 2016,

P. Parvanov, *Medieval deviant burials from Bulgaria*, Budapest, 2016.

Petcu-Levei 2021,

I. Petcu-Levei, *Piese de podoabă și vestimentație la Dunărea de Jos (secolele VII-XI p. Chr.)*, Teză de doctorat, manuscris, 2021.

Pohl 1991,

W. Pohl *Conception of Ethnicity in Early Medieval Studies*, în *Archaeologia. Polona*, 29, 1991, 39–49.

Pohl 1998,

W. Pohl, *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies*, în *Debating the Middle Ages: Issues and Readings*, Lester K. Little, Barbara H. Rosenwein, eds., Oxford, 1998, 18–24.

Rădulescu, Harțuchi 1967,

A. Rădulescu, Nicolae Harțuchi, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu, Constanța*, 1967.

Rămureanu et alii 1987,

I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Istoria Bisericească Universală, Vol. 1. (1–1054)*, ed. a III-a revăzută și completată, București, 1987.

Rebillard 2009,

É. Rebillard, *The Care of the Dead in Late Antiquity*, Éric Rebillard, Elizabeth Trapnell Rawlings, Jeanine Routier-Pucci, eds., Ithaca and London, 2009.

Seredkina 2016,

N. Seredkina, *The construction of a positive ethnic identity in the current artistic practices*, Doctoral Thesis, mss., Department of Cultural Studies Institute of Humanities Siberian Federal University, Krasnoyarsk, 2016.

Ștefan et alii 1967,

Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogeția I Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn*, București, 1967.

Terrin 2007,

Marie-Pierre Terrin, *La christianisation de la région rhénane. Du IVe au milieu du VIIIe siècle*. Synthèse, Besançon, 2007.

Theodorescu 1976,

Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, București, 1976.

Turner 2012,

T. S. Turner, *The social skin*, în *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, vol. 2, nr. 2, 486–504, 2012.

Țiplic 2021,

I. M. Țiplic, *Power and Religion in Central and South-East Europe: Political Rituals and Funerary Customs (Sixth to Eleventh Centuries)*, Networks – Cooperation – Rivalry Conference, The Fourth Biennial Conference of the MECERN Online organized by the University of Gdańsk, 7–9 April 2021.

Williams, Sayer 2009,

H. Williams, D. Sayer, *Halls of mirrors: death and identity in medieval archaeology*, în *Mortuary practices and social identities in the Middle Ages, Essays in Burial Archaeology in Honour of Heinrich Härke*, Duncan Sayer, Howard Williams, eds., Exeter, 2009.

Zugravu 1994,

N. Zugravu, *Ritul și ritualul funerar în texte creștine din mileniul I*, în *Carpica*, 25, XXV, 1994, 161–177.

CHANGES IN THE MENTALITY OF THE FUNERAL RITUAL IN THE 7–11TH CENTURIES P. CHR.

Abstract

The Christianization of the population from Dobrogea was a long and quite difficult process. Of course, with the adoption of the new religion, funeral behavior underwent a significant change, coordinated by symbolism and by the teachings of Holy Scripture. Researchers' attention is still focused on aspects of specific Christian burial rites and rituals, namely the way in which the transition from cremation to burial was made, the way in which a series of pagan funeral practices were taken over and the stages of the process of replacing ancient rituals with those of the new religions.

Overall, it is possible to make a man renounce his own beliefs in order to be integrated into society and in the sacred space, but you cannot make him forget his ethnic origin and the customs worn by generations, and so, some pagan customs have been metamorphosed into rituals. Christian.

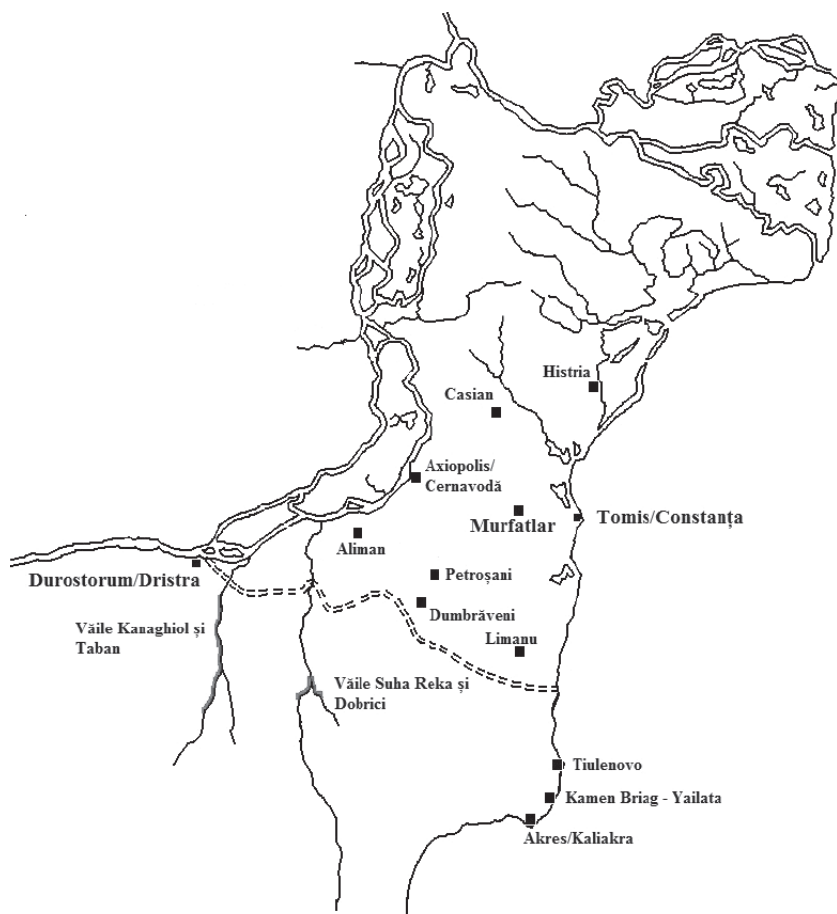

Fig. 1. Harta Complexelor rupestre și adăposturilor monahale din Dobrogea (după Holubeanu 2020, harta 4, 398). / Map of cave complexes and monastic shelters from Dobrogea (after Holubeanu 2020, map 4, 398).